

POKRZYWA (100) *sb f*

o oraz a jasne.

sg *N* pokrzywa (36). ◇ *G* pokrzywy (11). ◇ *A* pokrzywę (3) [*w tym*: -ą (1)]. ◇ *I* pokrzywą (2). ◇ *pl* *N* pokrzywy (8). ◇ *G* pokrzyw (10). ◇ *A* pokrzywy (18). ◇ *I* pokrzywami (7); -ami (6), -(a)mi (1). ◇ *L* pokrzywach (5); -ach (3) *Mącz*, *SkarŻyw* (2), -äch (2) *RejWiz*, *RejZwierc*.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde także XVII – XVIII w.*

1. *bot.* Jeden z gatunków rodzaju *Urtica L.*; najczęściej prawdopodobnie *Urtica dioica L.* (*Rost*); pokrzywa zwyczajna, bylina zwykle dwupienna z rodziny pokrzywowatych (*Urticaceae*); *urtica Murm*, *Mymer*¹, *Vulg*, *Mącz*, *PolAnt*, *Calep*, *Cn*; *acalyphe Calep*; *cnidos Cn* (93) : *Murm* 115; *Mymer*¹ 19; Też famo nafienie Pokrzyw ftarte á w nos wpułzczone/ otwiera dziureczki ktore w nofie bywaią *FalZioł* I 152b; Pokrzywa ma w łobie wietrzność ktora fluzi ku pobudzeniu ciełefnym chciwościam *FalZioł* I 152c; Theż proch s pokrzywy vczyniony/ wrzod Cancer goij prędko lipany w ranę. *FalZioł* I 152d, +4d, I 70d, 80d, 152a [5 r.], 152a *żp* (18); *LibMal* 1549/149; *RejWiz* 169v; *RejZwierz* 116; *Goski* 13; *Mącz* 232a, 495a, 508d, 509b; Warz pokrzywy wodę s nich piy *SienLek* 43v, 17, 83v, 96, 100, 197 [2 r.] (10); iż fiołek álbo máieran chociaiy pięknie pachnie nic nie iest kiedy go pokrzywy zágłufzą. *RejZwierc* 148v; włościnnicą tefz y pokrzywami/ łkromił młode ciáło swoie. *SkarŻyw* 460; *Calep* 11b, 1143b; pokrzywy młode bydłu nalepfze *GostGosp* 116; Iuż wełná/ iuż iedwab y płotno z pokrzywy Człowiek wynalazł *KmitaSpit* A4v.

W połączeniach szeregowych (4): *RejWiz* 56; OŚwiećże nam pokrzywy/ miły dobry popie/ Tákże *Lopian* z *Bylicą*/ á ktemu *Konopye RejZwierz* 107v; *RejZwierc* 17; *BudBib Is* 34/13.

W porównaniach (6): *FalZioł* III 33a; Niech ták płono nie leży [*przyrodzenie*]/ by *Lopian* s *Pokrzywą RejZwierz* 138v; Poćciwy fláchćic s wżetecznemi pány/ Iest iáko kwiatek w *Pokrzywach Rożány. RejZwierc* 220, 148v; fynowie *Hamowi iáko Gomorá*/ ogrod ná pokrzywy/ y iámá folna *BudBib Soph* 2/9; Iednoż cnotá niecnocie ząwždy wiele krzywá/ Bárzyey iey łzkodzi niżli szálwiewy pokrzywá. *PaprPan* Ff.

W przeciwstawieniach: »pokrzywa ... roża (2), lilija polna, rozmaryn« (2): A co więc rożey wádzi choć w pokrzywach ftoi/ Káždy fie do niey ciśnie choć fie łparzyć boi. *RejWiz* 79v, 56; Słyszylz też żeć thu [*Pan*] nie wfpomina łopianu áni pokrzywy/ iedno lilie polne. *RejPos* 220; *RejZwierc* 22v.

Przysłowia: A przedię chociaiy prawdá dolęze pocźciwa/ Wždy káždy iáko może łwe łprawy pokrywa. *Boby rad káždy ták* w szálwią pokrzywy/ A miedz w złoto obroćil choć będzeye fáłsz żywy. *RejWiz* 2.

Anoć nie wżytko trawá, chociaiy fie zyeleni. Bo bywaią tey fárby y łzpetne pokrzywy *RejWiz* 189.

Bo iákoć łzczep łprochnieie/ wnet owoc czyrwiwy/ A ná złey roli ząwždy/ vroftą pokrzywy. *RejZwierz* 111v.

Bo miedzy Fiołkami/ y pokrzywác zyele. *RejZwierz* 143v.

Gdy fię pokrzywy mnożą/ iáko ich nie kofić? *Prot* C2v.

iż by pokrzywę nabárzyey kropił y żegnał/ tedy iednák káжда párzy *RejPos* 305.

A im tłuftfza rolá/ Tym pokrzyw więcęy mnoży *GosłCast* 38.

Zwrot: »sparzyć jako pokrzywa; pokrzywami parzyć (*a.* uparzać); pokrzywa parzy; parzące pokrzywy« [szyk zmienny] (1;2;2;3): *FalZioł* III 33a, IV 40d; *RejWiz* 79v; Bo y pokrzywać párzy/ chociay profte zyele. *RejZwierc* 10; wżákże niżli nań [*na guz*] przyłożyłz igłą go pierwey łkol/ álbo pokrzywami vparzay. *SienLek* 129; *RejZwierc* 107v; nágo fię po oftrym ćierzniu/ y párzających pokrzywach/ tacząc począł *SkarŻyw* 249; *GostGosp* 126.

Wyrażenie: »pokrzywa żądlista« (1): gorczycá płáčźliwa/ ZávŹze ná wiofnę ożywa. Więć y pokrzywá żądlifta nienawifne źiele *KlonŻal* C2v.

Zestawienia: »mała (mniejsza) pokrzywa« = *Urtica urens* L. (*Rost*); żegawka, roślina jednoroczna z rodziny pokrzywowatych (*Urticaceae*); *cania*, *canina*, *herculanea*, *urtica minor*, *urtica (sylvestris) acrior* Cn (2): czáfu zimnego iefth dobry łzpinak vcźyniony z rzeźuchi wodney/ z liřcia pietruřczanego/ z małych pokrzyw *FalZioł* I 123c, V 117.

»pokrzywa wielka (więtsza)« = *prawdopodobnie: Urtica cannabina* L. (*Rost*); *pokrzywa konopiolistna*, *bylina* z rodziny pokrzywowatych (*Urticaceae*) (2): Rzeczy połpolite: ktore lekko czyřcią. [...] fene/ czenturzija/ bez/ chebd/ pokrzywa więtfza. *FalZioł* V 106v; *SienLek* 156.

Szeregi:»chwasty albo pokrzywy« (1): tylko dogłádać áby tego [*co się posadzi w ziemi*] kozy nie głódały/ á chwafthy álbo pokrzywy nie zágłufzáły. *RejZwierc* 108v.

»cier(z)nie (*a.* cierzń) i (lub) pokrzywy« = *spinae et urticae* *Vulg* (4): *Leop Is* 34/13; Benedykt ś. gdy ná się tákowá pokuřę poczuł/ nie do żony nátychmiałt fie vćiekl/ ále miedzy ćierznie y pokrzywy się nágo położył *WujJud* 211; *SkarŻyw* 575; Tę [*młodą oliwkę*] iefli oftré ćierńie/ lub rodné pokrzywy Vprzátáiąc/ Sádownik podćiał vkwápliwý/ Mdleie záras *KochTr* 6. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*]

»pokrzywy z łopianem; łopian z pokrzywą« (2;1): A pátrzay więc ná wiofnę kiedy zyołá wřchodzą/ Wnet pokrzywy z łopianem napirwey wychodzą. *RejWiz* 78; *RejZwierc* 116, 138v. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*]

»pokrzywa albo piołun« (1): Bo iuź tákiemu kto iuź ták řtátecźnie vmyřł řwoy záfárbuie/ wřzytko mu záiedno łzczęfcie y nieřzczęfcie/ ták mu fie miedzy rożami vkłáść y vřnác iáko y miedzy pokrzywami álbo piołunem. *RejZwierc* 22v.

W przen [coll.] (2) : Egipt ie [*Izraelitów*] zbierze w kupę/ á Memffis ie pogrzebie. Pożádlive řrebro ich pokrzywá odziedziczy/ Rzep w przybytkach ich. *Leop Os* 9/6; *BudBib Os* 9/6.

Przen (8) :

a) *Zły, niemoralny człowiek* (5) : Ale z łáłki Bożey żadney motyki áni żadney grozy v nas ná ty pokrzywy nie máłz *RejZwierc* 34v.

W przeciwstawieniu: »kąkol... pokrzywa« (1): Bo to [*przewrotni ludzie*] kąkol řzkodliwy ná ludzkie řtworzenie. A bárzyey ten přzenicę głufzy niż pokrzywy *RejWiz* 78.

Przysłowie: Y lámám tak głupią byłá/ Zemći [*tj. Szymkowi*] téź kiedy wierzyła: Dźiř iuź nic/ y pokim żywá/ Znam ćię źiółko żeř pokrzywá. *KochSob* 62.

Zwrot: »pokrzywy wymieřć, wypłecć« [szyk zmienny] (1;1): Ale gdyby teź [*Polacy*] ták pocźćiwie á pomiernie á łkromnie żyli iáko támći řláchetni narodowie/ podobnoby teź tego řiłá fie vřkromić

mogło. Ale już trudno ty pokrzywy wypleć/ musiałyby ie motyką mocno wykopać. *RejZwierc* 34v; *GrochKal* 16.

b) *Coś złego, niemoralnego* (3) :

pokrzywa czego (1): *RejPos* 123v cf *W połączeniu szeregowym*.

W połączeniu szeregowym (1): [obłudliwy pasterz] wkázuie im pokrzywy/ piołyn á ciemierzycę onych fałszywych náuk á wymyśłow íwiátá tego/ á nie tho co íeřt z wiernego á s prawdziwego głófu Páná á Pálterzá *RejPos* 123v.

Szeregi: »pokrzywy z kákołem« (1): Bo kiedy íie narody ludzkie záplugáwiá/ Íze íie w nich pokrzywy y s kákołem zyáwiá/ Nie może nigdy ínádniey Pan wypleć pńzenice/ Iedno [...] Wyfláć íe ná to źniwo gdzie we grzbiet pukáią *RejWiz* 70.

»łopian a pokrzywa« (1): Tákże theż y báczny człówiek w káżdych przypadkoch swoich ífcie ma vwážáć co łopian á co pokrzywá. *RejZwierc* 17.

2. bot. Zestawienie: »martwa pokrzywa« = *Lamium album* L. (*Rost*); *jasnota biała*, *bylina* z rodziny *wargowych* (*Labiatae*); *lamium Calep*, *Cn*; *urtica mortua* *Mącz*; *galeobdolon*, *galeopsis* (*caliopsis*), *galion* *Cn* (6) : *Mącz* 509b; *Marthwa pokrzywá*/ *Galiopfis*, *Todt neffelen* *SienLek* 199v, 256v, Xxx2v, Xxx3; *Lamium* – *Pokrziwa martwá*. *Calep* 579b; [*UrzędowHerb* [149]b (*Linde*), 315a].

3. zool. *Uranoscopus scaber* L; *skaber*; *ryba jadowita* z rzędu *okoniokształtnych* (*Perciformes*), *gromady kostnoszkieletowych* (*Teleostei*) (1) : *Vranřcop* íeřt *řiba wielka morzka*/ *řtóra íeřth řeczóna íakoby od oka*: *řtore ma na wierzchu główy* [...]. [*Meander*] íá *zowie Pokrzywá*/ *bo gdzie íie dotknie*: *řtedy řparzy* [...]. *Plinius pífze*: *ize Lis morzki takiey íeřth chytrořci*, *iako y Lis ziemny*. *FalZioł* IV 40d.

Synonim: **1. zest.**: »mała pokrzywa«: *řagawka*.

LWil